

DOĞANIN BEDENİNDE KADIN
Ekofeminist Organik Sanat

ÖZLEM KALMAZ

Bu kitabın yayın hakkı PHOENIX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayınlayıcısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

**Doğanın Bedeninde Kadın
Ekofeminist Organik Sanat**

Yazar: Özlem Kalmaz

Editör: Güney Çeğin

Yayına Hazırlayan: M. Çağlar Karuç

Grafik Tasarım ve Dizgi: İrem Nur Acar

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

2026 Mart, Ankara

ISBN No: 978-605-7789-82-2

Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı: Vadi Grafik Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi 1420. Cd. No: 58

Ostim Yenimahalle/Ankara

Sertifika No: 47479

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

DOĞANIN BEDENİNDE KADIN
Ekofeminist Organik Sanat

ÖZLEM KALMAZ

ÖZGEÇMİŞ

ÖZLEM KALMAZ

1980 yılında Dersimli bir işçi ailenin kızı olarak İzmir’de doğdu. 2002 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Öğretmenliği Bölümü’nden bölüm üçüncüsü olarak mezun oldu. Lisans eğitiminin ardından üç buçuk yıl İngiltere’de yaşadı. Yüksek lisansını 2018 yılında aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Programı’nda tamamladı.

Yaşar Üniversitesi Sanat ve Tasarım Bölümünde tam burslu olarak sürdürdüğü sanatta yeterlik/doktora eğitimini, *Doğa-Kadın-Sanat İlişkisi Bağlamında Ekolojik ve Organik Sanat* başlıklı tezini tamamlayarak 2025 yılında doktor ünvanını alarak bitirdi. 2022–2023 güz döneminde Polonya’nın Wrocław kentindeki Doctoral School of the Eugeniusz Geppert Academy of Art and Design’da Erasmus değişim programı kapsamında doktora öğrencisi olarak bulundu; bu süreçte farklı ülkelerden sanatçıların katılımıyla gerçekleşen ve kendisinin de yer aldığı “Art Rendez-vous Summers” sergisinin küratörlüğünü yaptı.

Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli uluslararası karma sergilere ve bienallere katıldı. Sertifikalı organik ve ekolojik materyallerle üretim üzerine geliştirdiği sanatsal yaklaşım, 2018 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınmıştır. 2021 yılında 13. Floransa Bienali kapsamında düzenlenen *International Open Call Competition* yarışmasında finalistlerden biri oldu. “Doğayla Barışmak Onu Korumaktır” başlıklı kişisel sergisini 2024 yılında İzmir’de Galeri A’da gerçekleştirdi. Aynı yıl düzenlenen İzmir Akdeniz Bienali’nde Sergileme Koordinatörü olarak görev aldı.

Hâlen İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür, Sanat ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür ve Sanat Şube Müdürlüğü Sergi Koordinatörlüğü Birimi’nde Sorumlu Koordinatör olarak görev yapmaktadır.

Annem Türkan Kalmaz'ın anısına...

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	5
GİRİŞ	11
1. BÖLÜM	
ÇEVRE VE DOĞA İLE İNSANIN SANATSAL VE KURUMSAL İLİŞKİSİ.....	13
İnsan ve Çevre	13
Endüstri Devriminden Günümüze Doğaya Sanatsal Yaklaşımlar.....	15
Arazi Sanatı (1960...1970...)	16
Yeryüzü Sanatı (1960...1970...).....	19
Çevresel Sanat (1970...)	20
Ekolojik Sanat (1980...1990...).....	22
Günümüzde Ekolojik Sanat Örnekleri	38
Dünyada ve Ülkemizde Ekolojiye Duyarlı Kurum ve Hareketler	51
2. BÖLÜM	
SANATTA DOĞA - GÜZELLİK KAVRAMI VE KADIN İMGESİ.....	57
Geçmişten Günümüze Sanatta Doğa Algısı	57
Sanatın Tarihsel Sürecinde Güzellik Kavramı ve Kadın İmgesi.....	59
Eko Sanatta Feminist Eğilimler.....	73
Ekofeminist Sanatçıların Çalışmaları	76
3. BÖLÜM	
ORGANİK SANAT.....	87
Neden Organik Sanat.....	87
Organik Malzemelerin Tanıtımı.....	88
Doğal ve Organik Malzemelerle Yapılan Sanat Çalışmalarından Örnekler	90
Sanatçının Kendi Çalışmalarından Örnekler.....	92
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	117
EKLER	125

GİRİŞ

İlk insanın avladığı hayvanların figürlerini çizmesindeki amacın ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, bu durum sanatın serüveninde tarihsel bir başlangıç olarak kabul edilirse, insan, sanat ve doğa arasındaki ilişkiye dair bilgi edinmek daha da kolaylaşır. Mağara duvarlarına avladığı avın figürünü çizen ilk insandan, soyut resim yapan modern sanatçıya kadar gelişen sanatsal serüvende tartışmasız doğanın rolü büyüktür. Dolayısıyla insanın doğa ile olan ilişkisi aynı zamanda sanatçının doğa ile olan ilişkisidir.

İnsanın Endüstri Devriminden itibaren geliştirdiği teknolojiyle kendi yaşam lüksü uğruna, doğaya hoyratça yaklaşımı, günümüz dünyasında daha da ileri giderek toplumsal bir zihniyet hâline dönüşmüştür. Bu zihniyetin oluşmasının baş sorumlusu kapitalist sistemin kendisidir. Buna karşın dünyanın sadece insana ait bir gezegen olmadığı, tam tersine bütün canlılara ait olduğu artık idrak edilmelidir. Bu anlayış doğrultusunda bugüne kadar gelen bütün yaklaşımların yerine daha adil ve vicdani çerçevede davranma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Doğanın tahribatından kaynaklı olarak ortaya çıkan ekolojik sorunların, gezegenin bütün canlılarını tehdit eder hâle geldiği bir gerçektir. Bireylerden kurumlara kadar herkesi ilgilendiren bu sorunların karşısında sanatçılar da çalışmalarıyla duyarlılıklarını göstermektedirler. Bununla birlikte, doğurganlık anlamında doğaya en uyumlu insan olarak kadının, ekolojik tahribata karşı daha duyarlı olduğu tespiti zaten bilinmektedir. Çalışmanın kapsamına özel olarak kadının alınmasının nedenlerinden biri de budur. Bundandır ki; kadın ve doğa arasındaki benzerlikler, tarih boyunca birçok kültürde ve mitolojide paralel anlatılarla şekillenmiş, doğurganlık, üretkenlik ve yaşam döngüsü kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu konuda tarihsel süreç içerisinde gerek mitolojik gerek sanatsal çerçevede kadının ele alınışı üzerinde durulacaktır. Kadının tarihsel anlamdaki yerini vurgulamak bağlamında çeşitli dönemlerde ve değişik coğrafyalarda ortaya

çıkan Kibele, İştar, Afrodite, Athena gibi tanrıçaların işlev ve misyonlarına değinilecektir. Bu açıdan feminist sanat teorileri ve ekofeminist yaklaşımlar, doğanın ve kadının benzer sömürölme süreçlerinden geçtiğini vurgulayarak, ekolojik sanat pratiklerinde kadının rolünü daha görünür kılmıştır. Bu bağlamda güzellik kavramından yola çıkarak kadın figürünün sanatta geçmişten beri kullanılagelmesi ve günümüz dünyasında onun vücudu üzerinden sömürölmesi de söz konusudur.

Resim ve heykel sanatında figürün kullanılmasıyla birlikte, sanatçıların güzellik kaygısı da değişmiştir. Örneğin Antik Yunan dönemindeki tanrı ve tanrıça heykelleri kusursuz güzelliğe sahiptirler. Özellikle kadın vücutlarının çıplak, kusursuz vücut hatlarıyla ortaya konulması Antik Yunan ile başlar. Bu, Roma ile sürüp Ortaçağ'da kesintiye uğrar. Antik Yunan mirası üzerine kurulan Rönesans ile birlikte insan figürü tekrar öne çıkar ve burada ön plana çıkan kadın olur. Bundan böyle kadın güzellik sembolü olarak işlenegelmiştir. Günümüzde ise kadının çıplaklığı, masum güzellikinden uzaklaştırılıp kâr uğruna erotizm üzerinden bir sömürölmesinin dönüştürölümüştür.

Bu çalışma doğa, kadın ve sanat arasındaki ilişkiyi ekolojik ve organik sanat bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, ekolojik sanatın tarihsel gelişimi, organik sanatın doğaya yönelik yaklaşımları ve kadın sanatçıların bu alandaki üretimleri ele alınacaktır. Bununla birlikte sanatın doğayla kurduğu bağı yeniden değerdendirmek, ekolojik sanat anlayışının kadın sanatçıların aracılığıyla nasıl dönüştüğünü ortaya koymak ve sanatın sürdürölülebilir bir gelecek için nasıl bir farkındalık yaratabileceği tartışılacaktır. Bu kitabın ilerleyen bölümlerinde ekolojik sanatın kuramsal temelleri, organik sanatın malzeme ve teknik kullanımı, ekofeminist sanat yaklaşımları ve kadın sanatçıların ekolojik duyarlılıkla ürettikleri eserler üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede söz konusu sanat alanlarında dünyada ve ülkemizde önemli çalışmalar yapan sanatçıların geçen zaman içerisinde çoğalmış olsalar da çalışmada, özellikle konunun amacıyla örtüşen sınırlı sayıda sanatçıların eserleri incelenecektir.

Sonuç olarak günümüzde, başta yiyecekler olmak üzere çeşitli yaşamsal ihtiyaçlarımızı karşılayan ürünlerin tam organik olup olmadığı konusunda insanların kaygılarını giderecek bilimsel kanıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda ekolojik ve organik sanat, insanın doğayla yeniden bütünleşmesini, sürdürölülebilir malzemelerle yaratım süreçlerini ve çevresel farkındalığı merkeze alan bir sanat anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kitabın yazarı da bir sanatçı olarak; neden organik sanat olmasın sorusuna cevaben organik sanat yapmaya yönelik çalışmalar içerisine girmiş bulunmakta ve kullanmakta olduğu malzemelerle denemelerini sürdürmektedir.

1. BÖLÜM:

ÇEVRE VE DOĞA İLE İNSANIN SANATSAL VE KURUMSAL İLİŞKİSİ

Bu bölümde, insanın doğayla olan ilişkisi ve çevresel sorumluluklarının sanatsal ve kurumsal boyutları ele alınacaktır. Doğanın korunması ve sürdürülebilir bir çevre bilincinin gelişmesi toplumlar için temel bir gerekliliktir. Çevresel ve ekolojik sanatın hedefi, toplumların doğayla olan ilişkisini sanatsal bir dil aracılığıyla ifade etmektir. Doğayı koruma amacı güden kurum ve hareketler ise, toplumsal farkındalık yaratır ve bunu sürdürülebilir hâle getirmeye çalışır.

İnsan ve Çevre

Çevre, içinde canlı, bitki ve cansız varlıklar barındıran geniş kapsamlı bir olgudur. İnsan bu varlıklardan biridir ve çevre ile arasındaki ilişki evrenselidir. Çevresel faktörler insanın ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamında önemli bir etkidir. İnsan kendi mutluluğu ve refahı için bulunduğu çevreyi de kendine göre şekillendirebilir ve yaşam alanını belirlerken ihtiyaç duyduğu ve sürdürülebilir olması beklenen temiz hava, su ve besini bulmaya çalışır. Dolayısıyla tüm canlılar için olduğu kadar, insan için de çevrenin önemi büyüktür. Çevreye insanlar tarafından verilen zararlar sonucunda doğayı koruma amacı güden çevreci insanlar ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan doğa tahribatlarına paralel olarak doğaya karşı duyarlılık da gelişmiştir. Bu bağlamda doğanın korunmasına yönelik ilk çabalar, Sanayi Devriminin belli bir olgunluğa kavuştuğu 1800’lü yılların sonuna rastlamaktadır. Bu yıllarda, doğayı koruma amaçlı derneklerin, grupların kurulduğu, “romantik” nitelikli doğal güzellikleri tanımaya yönelik kulüplerin ve derneklerin de doğanın korunmasına yönelik faaliyetlere başladıkları

gözlenmektedir (Önder, 2003, s. 91). Çevreci olan insanlar kaynakların ve çevrenin adil yürütülmesini savunurlar. Sosyal çevreci hareketler, eğitimler ve geliştirici örneklerle doğal kaynakları ve ekosistemleri koruma amaçlı merkezi ve yerel yönetimleri etkilemek ve çevresel zararları önlemek amacıyla eyleme geçerler. Çünkü çevremizin bugün en can alıcı sorunlarından biri ekosistemin insan eliyle gördüğü zarardır. Bu noktada insan ile çevre arasındaki ilişki onarılması gereken bir durumdadır.

Sanayi Devrimiyle başlayıp günümüze dek artarak gelen çevre sorunlarının temeline inildiğinde insanın kâr hırsıyla doğaya hoyratça müdahale etmesinin büyük payı vardır. Fabrikalaşmanın, çarpık sanayileşmenin yarattığı atıklar, hava kirliliği, nehirlerin, denizlerin ve atmosferin kirlenmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla ekosistemdeki tahribat giderek büyümüştür. Bookchin'in teorisine göre, doğa ve toplum arasında var olan ilişki, toplumun doğayı nasıl algıladığı ve doğayla nasıl ilişki kurduğu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Toplum, doğaya sadece bir kaynak gözüyle bakar ve ekolojik dengeyi gözetmeden ona müdahale ederse burada ekolojik kriz kaçınılmaz hâle gelir. İktidarlar ve büyük şirketler, doğayı bir çıkar aracı olarak gördüğü için bu yapıların doğaya zarar vermesi kaçınılmazdır. Doğanın sömürülmesi, toplumdaki baskıcı yapıların bir yansımasıdır. Bu yüzden ekolojik krizi çözmek için yalnızca çevre politikaları yeterli değildir; aynı zamanda toplumdaki hiyerarşik yapılar da dönüştürülmelidir. Bookchin, kapitalizmi, ekolojik sorunların en büyük kaynağı olarak görür. Kapitalist üretim sistemleri, doğayı birer kaynak olarak değerlendirir ve bu kaynakları sürdürülemez bir hızda tüketir. Bu nedenle, kapitalizmin hiyerarşik yapısı doğrudan ekolojik yıkıma yol açar (Bookchin, 1994).

Ekolojik toplum tartışmalarının 1970'li yıllarda yoğunluk kazanmasının nedeni, gezegen çapında ortaya çıkan ekosistem tahribatının bütün canlıları tehdit eder düzeye gelmesidir. 19. yüzyılın ikinci yarısında bilim insanlarınca geliştirilen yeni dünya tasarılarının merkeze aldığı *anthropocene* (insanın doğaya hükmetmesi ile başlayan çağ) kavramına göre: jeolojik çağdan insan çağına geçişte, insan eliyle doğa üzerindeki tahribatın, yeryüzü üzerinde geri dönüşü olmayan derin izler bıraktığı vurgulanır. Dolayısıyla, Endüstri Devrimi ile birlikte başlayan sanayileşmenin yıkıcı etkisi karşısında toplumu doğa tahribatına, çevre sorunlarına duyarlı kılmak, antik dünya yaşam kalıntılarını korumak bazen de doğa ile bütünleşmek, doğanın bir uzantısı olan insanoğluna faniliği ve var olan her şey için kaçınılmaz nihai sonu hatırlatarak, yeni bir yaşam alternatifi üzerinde durur (Ünal, 2019).

Marx ve Engels'e göre kapitalizm koşullarındaki ekolojik yıkımın ana kaynağı kır ve kent arasındaki aşırı farklılık (antagonizma) idi. Kapitalist ve emekçi örneğinde olduğu gibi, bu da kapitalist örgütlenme sisteminin temeli olan bir özellikti. Engels bu konuda şöyle yazdı; "...sadece burada, Londra'da, tüm Saksonya Krallığı'nda üretilenden fazla hayvansal atık (manure) denize dökülüyor ve bu atığın tüm Londra'yı zehirlememesi için nasıl çok büyük yatırımlara mal olan sistemler gerekiyorsa; bu kır ve kent arasındaki antitezin yok edilmesi ütopyasına pratik bir dayanak oluşturmaktadır..." (Foster, 2000, s. 158).

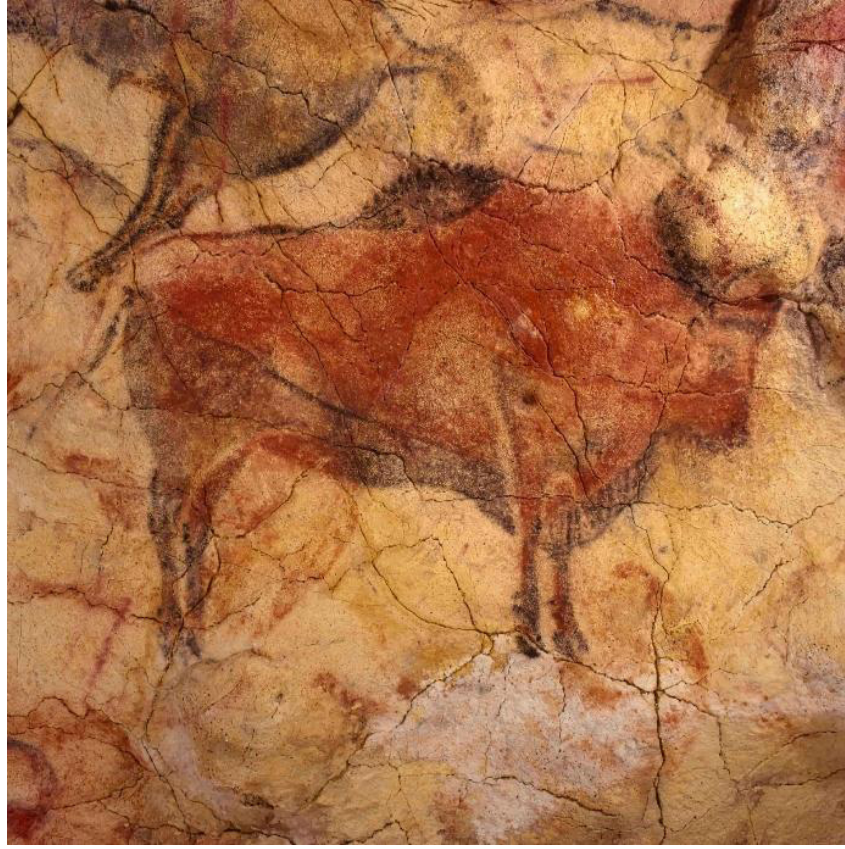
İnsanoğlunun doğal kaynakların sınırsızca kullanılmasına neden olan aşırı üretim anlayışı, toplumun refah talebi ve tüketim eğilimleri endüstriyel üretimin aşırı ölçülerde artmasının sonucu olan endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan modernleşme ve kapitalizm, ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme ve toplumsal refahı en üst toplumsal değerler hâline getirmiştir. Bu nedenle ekonominin kalkınması ve büyümenin ger-

ekleştirilmesi için doğal kaynakların sınırsızca kullanımı zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda ekonomik refahın sağlanması için doğa sınırsızca kullanılabilir ve smrlebilecek bir ekonomik değer olarak algılanmaya başlanmıştır ve “doğaya saygı ilkesine” ilişkin barışçıl ilişkiler tamamen ortadan kalkmış; doğa kendi başına bir değer olmaktan çıkmıştır (Tuna, 2014, s. 232). Dolayısıyla modern yaşam kurucularının da her şeyin merkezine insanı koyması yaptığı en büyük hatalardan biridir. Diğer bir tanımla, benmerkezciliği bir bencillik olarak da adlandırılabilir. Oysa doğa, çeşitliliğin birliği üzerine oluşmuştur. “Organik toplumlarda, bireyler, yaş grupları ve cinsiyetler arasındaki -ve insanlık ile doğal canlı ve cansız görüngüler arasındaki- farklılıklar, hiyerarşiler olarak değil, (Hegel’in nefis terimini kullanırsak) ‘farklılıkların birliği’ ya da ‘eşitliliğin birliği’ olarak görülür” (Bookchin, 1994, s. 83).

ncesi olmakla birlikte özellikle son yıllarda canlının yaşamını tehdit eden faktörlere karşı doğa ve çevreyi koruma amaçlı hareket, örgüt ve inisiyatiflerin eylem ve aktiviteleri daha da çoğalmaktadır. Sanat alanında da gittikçe yaygınlaşan çevreci üretimler görülmektedir. Sonraki başlık altında öncelikli olarak ekolojik ve çevresel sanat üretimleri üzerinde durulacaktır.

Endüstri Devriminden Günümüze Doğaya Sanatsal Yaklaşımlar

İlk ağlardan itibaren insanın dış dünyada karşılaştığı olguları resmetmesi doğa sanatı olarak kabul edilir-se, sanatın serüveni çok gerilere kadar gider. Doğa sanatı doğadan etkilenererek ve ondan malzemeler edine-rek ortaya çıkan bir sanat olup, ilk insanın mağara duvarlarına çizdiği resimlerle başlayan yks (Resim 1) mitolojik figürlerle devam eder ve Rnesansa kadar gelir. 20. yüzyıldan itibaren ise bu sanat alanında çalışan sanatçılar doğayı doğrudan malzeme yaparak kullanmaya başlar.

Resim 1: Kuzey İspanya'daki Altamira mağaralarında bulunan bir bizon resmi; yaklaşık MÖ 16.000 ile MÖ 9.000 arasına tarihlenmektedir (Museo de Altamira).

Kaynak: Ministerio de Cultura y Deporte.

Genellikle doğa, çevre, sürdürülebilirlik ve ekolojik konulara odaklanan arazi, yeryüzü, çevresel ve ekolojik sanat birbirleriyle örtüşen terimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu terimler benzerlik göstermekle beraber bazen de değişken olabilir. Her bir sanat alanı da çevresel sorunlara duyarlılığı ve toplumsal farkındalığa katkıda bulunmayı amaçlar.

Arazi Sanatı (1960...1970...)

1960'ların ortalarında ortaya çıkan; kişisel ve mistik ifadeleri içeren arazi sanatı (*land art*) Amerikan soyut dışavurumculuğuna karşı değişken, karmaşık ve tartışmalı bir terim olarak kendini gösteren bir kırılma noktasıdır. New York ve Batı çöllerinde ilk örnekleri ortaya çıkmış ve sonrasında bütün dünya sanatçıları'nın ilgisini çekmiş ve yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte bu sanat anlayışı modernizmin, minimalizmin ya da kavramsal sanatın sorgulanmasını da beraberinde getirir (Kastner, 2010, s. 12).